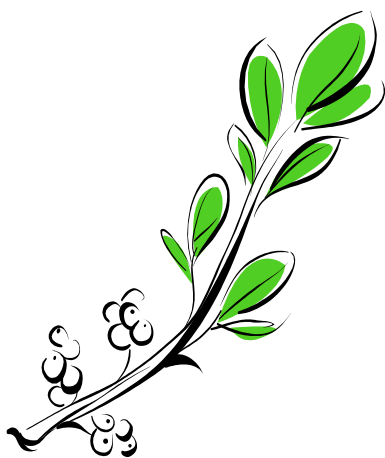
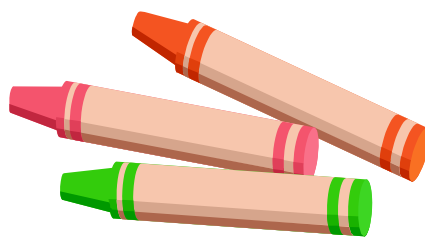

Фарғона тумани Ахборот-кутубхона маркази

**Устоз Саид Аҳмад ҳаёти ва ижодига бағишланган
услубий-библиографик обзор**

Саид Аҳмад (Саидахмад Хусанхўжаев) 1920 йил 10 июнда Тошкент шаҳрида хизматчи оиласида туғилди. Онаси Зулфия опа анча ўқимишли аёл бўлиб, Навоий, Ғолибий, Ғувайдо каби классик шоирларнинг ғазалларини севиб ўқир, бадиий адабиётга болаларида ҳам қизиқиш уйғотишга ҳаракат қиларди. Мана шу оилавий муҳит кейинчалик ёш Саид Аҳмаднинг санъатга, бадиий ижодга меҳр қўйишига сабабчи бўлди. Ўрта мактабни тугатгач, тасвирий санъат билим юртида таълим олди. Сўнг Тошкент Давлат педагогика институти тил ва адабиёт факультетида ўқиди. Адабиёт дарслари ва тўғаракларида ижодга бўлган ҳаваси алангаланиб, қўлига қалам ушлаган ҳаваскорга вақтли матбуот ижод мактаби, университет вазифасини ўтади. У “Муштум” (1938-1939; 1955-1957), Ўзбекистон радио комитети (1942-1943), “Қизил Ўзбекистон” (ҳозирги “Ўзбекистон овози”) газетаси (1943—1947), “Шарқ юлдузи” (1948-1950, 1957-1959) журнали таҳририятларида хизмат қилган йиллари ижод сирларини астойдил ўрганди.

Тақдир адибни XX асрнинг бир қатор моҳир сўз усталари билан танишиш, мулоқотда бўлиш, ҳатто оға-ини, сафдош дўст, шогирд, улфат тутиниш бахтига муяссар этди. Яратганнинг ўзи унга сабр-бардош, узок умр берди. Роппа-роса саксон етти ярим йил яшади, бинобарин, ўзи айтганидек, саксон етти қиш, ёзни кўрди, бирини йиғлаб, бирини илҳом тўла ижод билан ўтказди...

...Бир вақтлар ёзувчининг илк китоби "Тортик" ҳақида кескин танқидий мақола билан чиққан устоз Абдулла Қахҳор орадан чорак аср ўтиб шогирдининг "Уфқ" романини олқишлаб қарши олади. "Уфқ"қа бағишланган мақоласини "Илҳом ва жасорат самараси" деб атайди, ўзи ҳам илҳом ва шавқ ила тўлиб-тошиб дилидагиларни тўкиб солади:

"Бу - соф ҳаёт, ёзувчининг қалбини ўртаган, ардоқлаган, унга илҳом берган ҳаёт тасвири, оғир, шу билан бирга, гўзал, мунгли ва шу билан бирга фараҳбахш, мусибатга тўла ва шу билан бирга одамга қувват берадиган умид, унинг бошини "тошдан" қиладиган ишонч барқ уриб турган ҳақиқий ҳаёт манзарасидир".

Асарни адабий жамоатчилик ҳам илиқ қарши олди. Бундан илҳомланган адиб, трилогиянинг "Уфқ бўсағасида", "Қирқ беш кун" китоблари устида илҳом билан ижодий ишларини давом эттирди.

"Уфқ" устида иш олиб борган ўн беш йиллик давр Саид Аҳмад ҳаётининг энг тотли, шукуҳли йиллари бўлди. Умр йўлдоши Саида опа оилада адиб учун ҳамма шароитни яратиб берди, трилогиянинг "Қирқ беш кун" китоби Андижонда, Катта Фарғона канали бошланиш қисмига яқин боғ ҳовлида ёзилди. Асарнинг қўлдан чиққан ҳар бир саҳифаси, бобларини Саида опа кузатиб, ўқиб, адибга рағбат, мадад бериб борди.

"Уфқ" дан сўнг Саида опа тириклигида адиб ижодидаги яна бир чўққи - "Келинлар кўзғолони" дунёга келди. Бу асар ҳам адибга катта шухрат келтирди.

Афсус, шундан кейин орадан бир йил ўтиб, кутилмаганда Саида опа оламдан ўтди. Адиб кейинги ўттиз йиллик умрини Дўрмондаги боғ ҳовлисида ўтказди. Тенгдош ижодкор дўстлари, садоқатли шогирдлари уни ёлғиз қолдирмасликка ҳаракат қилдилар. Салкам ўттиз йил давомида бу даргохдан дўсту қадрдонларнинг, шогирдларнинг қадами узилмади; бу масканда кечган мароқли "мажолис ун-нафоис"лар, ҳазил-мутойибалар тилларда дostonга айланди.

Ўша йиллари Саид Аҳмад юртимиз бўйлаб кетма-кет сафарларга чиқарди, фақат ўзи эмас, яқин дўст, шогирдларини ҳам ёнида бирга олиб юрарди. Шунча кўргиликларни бошдан кечириб, бу қадар қувноқ, шўх-шодон ҳолда юриш, ичакузди, хушчақчақ асарлар ёзиш... Бунинг боисини устознинг сўзида шарҳлаш мумкин бўлади: "Чамамда, мени айни шу нарса - ҳазил-мутойибага ўчлик, юмор хиссининг кучлилиги сақлаб қолди. "Яратганнинг ўзи дард-офат билан бирга унинг давосини ҳам беради", дейишади-ку! Агар менда айни шу кулгига ўчлик бўлмаганида аллақачон кулфатлар қуюнида ғарқ бўлиб кетардим. Эҳтимол, шу ғам-кулфатларни унутиш учун ҳам хушчақчақ нарсалар ёзгим келгандир. Пайти келганда, айтиб ўтай, кулги орқали одам боласи ҳар қандай бало-қазолардан, хатто ўлимдан ҳам ғолиб келганлигига кўп бор иқроп бўлганман...".

Устознинг лол қолдирган яна бир ҳислати - ундаги бедорлик эди. Сафарларда, ёз ойлари Дўрмондаги боғ-ҳовлисида тунлари унинг мириқиб ухлаганини деярли бирор кимса кўрмаган. Адиб тунларни бедор ўтказарди. Унинг шогирдларига ҳар галги бир гали бор эди” "Сенлар мазза қилиб уйқуни урдиларинг, шундай чиройли тунни бекор ўтказдиларинг, мен эса миямда битта чиройли ҳикояни пишириб қўйдим, қани энди шу дамда машинкам ёнимда бўлса, ярим соатда уни қоғозга туширардим".

Бу хилдаги бедорлик устоз учун туғма хислатмикан? Қўрқув салтанати ваҳми, таҳлика авжига минган йилларнинг адиб шуури, руҳиятидаги асоратларимикан? Ёки ижодий ўй-мушоҳада, тасаввур учун берилган имкониятмикан?..Барча тахминларда қандайдир даражада асос бор. Шуниси қизиқки, бошқалардан фарқли ўлароқ, устозда кун бўйи тунги бедорликнинг ҳеч қанақа салбий оқибати сезилмасди. Бутун ҳаёти давомида уни ҳазил-мутойиба, юмор туйғуси билан баробар айнаи шу бедорлик ҳислати бало-қазолардан асраб қолган, деб бемалол айтиш мумкин. Умрининг аксар қисми сафарларда, одамлар, дўстлари орасида, ижодкор устоз, тенгдош, шогирдлар даврасида ўтган, ҳамиша давраларга ўзгача рух, шавқ бағишлаган бу аллома айнаи шу жўшқин давраларда асарлари учун бой хазина йиққан, тунги бедорлик чоғлари эса улар кўнглида Саидахмадона бадиий шакллар тусини олган, сўнг қоғозга тушган. Адиб асарларини ўқиган китобхон давраларда, кувноқ гурунгларида айтилган лутф, латифа, ҳазил-мутойибаларнинг акс садосини шундоққина кўриб, ҳис этиб туради. Жумладан, адибга катта шуҳрат келтирган, миллий комедиямизнинг "Майсаранинг иши", "Шоҳи сўзана"дан кейинги намунаси, дея эътироф этилган "Келинлар кўзғолони" ҳам айнаи шу тарзда кувноқ, жўшқин давраларда туғилиб, бедорликда шакл-шамойилини топган. Асардаги ўта халқчил, пишиқ-пuxта бадиий ифоданинг, сеҳрли кулгининг бош омили, замини ана шунда.

Истиклол йилларида адиб ижодининг яна янги қирралари намоён бўла бошлади. Истиклолга эришганимизда устоз 72 ёшда эди. Кекса бўлишига қарамай, аввалги "қуш уйқуси"ни ҳам тарк этиб, бутунисича

илҳом ва ижод оғушида яшади. Мана шу йиллари у кўпдан бери юраги дов бермай келган яқин кечмиш тарихимиздаги, ўз оилавий ва шахсий ҳаётидаги, Қодирий ибораси билан айтганда, "энг кирлик қора кунлар" фожиясини қаламга олишга чоғланди. Бирин-кетин "Сароб", "Борса келмас дарвозаси", "Такдир, такдир", "Офтоб ойим" каби туркум ҳикоялари майдонга келди. Аммо уларни қоғозга тушириш осонликча кечгани йўқ. Ҳикояларнинг яратилиш чоғидаги руҳий ҳолати, изтироблари сатрларда ўз аксини беради.

Ҳамдўстлик мамлакатлари халқлари, биринчи галда рус адабиётида лагерь ҳаёти тўғрисида жаҳонга машҳур асарлар бор. Ўзимизда ҳам айрим яхши роман ва қиссалар мавжуд. Уларда тоталитар режим ҳукмрон бўлган мамлакатни ГУЛАГ оролларига, бедаво "саратон корпуси"га қиёс қилишлар учрайди. Саид Аҳмаднинг бу мавзудаги ҳикоялари мавжуд асарлардан баралла ажралиб туради. Аввало, улар ўзбекона миллий руҳ билан йўғрилган, лагерь даҳшатлари ҳам ҳеч кимникига ўхшамайдиган Саид Аҳмадчасига ўзбекона бир нигоҳ билан идрок ва талқин этилади. Чунончи, "Борса келмас дарвозаси"га "халқ душмани" қизининг йиғлаб айтган кўшиғидан шундай сатрлар эпиграф бош сўз қилиб келтирилган:

Бу ватан қандай ватандир,

ҳар гўшасида турмалар,

Қўнгани бир ер тополмай

Осмонда йиғлар турналар...

Ватаннинг ўша йиллардаги манзарасини фақат Саид Аҳмадгина шу тарзда ўта миллий, жонли, бетакрор тарзда ифодалаши мумкин.

Ҳикоя яна ўша "халқ душмани" қизи куйлаган кўшиқдан олинган куйидаги мисралар билан якунланади:

Сиз асир бўлган қафасни

тишларим бирлан бузай,

Бузмасам маҳшар куни

Бағримни армон тирмалар,

Бу байт адибнинг ушбу туркум ҳикояларидаги бошқа бир ғоят муҳим жиҳатга ишорадир. Асарларда қаламга олинган ғам-ғуссага, мусибатларга тўла лавҳалар бағридан қандайдир одамга далда берадиган умид, унинг бошини "тошдан" қиладиган қудрат, зулматни ёритадиган сирли-сехрли нур барқ уриб туради. Энг муҳими, деярли ҳар бир ҳикояда ўзлигини, қалбидаги имон-эътиқод, она-юрт, ўзгаларга мурувват туйғусини йўқотмаган "боши тошдан" аломат матонатли инсонларга дуч келинади. Жумладан, асарлардаги ҳикоячи - ровий (яъни муаллиф) образининг ўзи ана шундай сиймодир

Адибнинг XX аср охирида чоп этилган "Йўқотганларим ва топганларим" (1998) китоби ҳам адабий-маданий ҳаётимизда муҳим ҳодиса бўлди. Ўз устозлари, тенгдошлари, издош-шогирдлари ҳақидаги эссе-бадиалардан иборат бу китоб ҳам адибнинг дилбар ҳикоялари, "Уфқ" трилогияси, қувноқ ҳажвия, комедиялари каби шавқ билан ўқилади, у аллақачон аср адабиётининг оғир ва шонли йўли, "ҳаётий лавҳалари"ни гавдалантирувчи жонли тарихи - ўқув қўлланмаси, деб тан олинган.

Бундай бетакрор китобни фақат қаламга олинган жамики ҳодисаларга жонли гувоҳ Саид Аҳмадгина ёзиши мумкин эди. Бу асар адибларимиз машъум замонларда қандай оғир шароит, вазиятларда яшаб ижод этгани, ўшандай замонларда ҳам ноёб бадиий дурдоналар яратишга эришгани тўғрисида ҳаққоний тасаввур беради. Китоб муаллифи улкан алломаларни қуруқ ҳимоя қилиш, нуқул улар шаънига ҳамду санолар ёғдириш йўлидан бормайди, уларни ҳаётда қандай бўлса, шундайича кўрсатади; шахсиятидаги, ижодидаги ожиз, зиддиятли ўринларни, уларнинг инжиқликларини ҳам рўй-рост айтади. Кези келганда, бу борада ўзини ҳам аямайди. Бу ҳол ўқувчига асло малол келмайди, аксинча, ўша улкан сиймоларга бизнинг ҳурмат-эҳтиромимизни янада оширади, уларни тўғри тушуниш, асарларидаги ожиз, зиддиятли жиҳатлар боисини англашга ундайди. Аслида адабиёт илмининг бош мақсади шу. Айни шу фазилати билан илмийликка асло

даъво қилмайдиган бу китоб баъзи саёз "соф" илмий тадқиқотлардан кўра илмийликка кўпроқ дахлдордир. Адибнинг "Киприкда қолган тонг" (2003), "Зилзила" (2005) китобларига кирган хотираларида ҳам шу руҳ давом эттирилди.

Шу тариқа истиқлол йилларида адиб ўзини чинакамига эркин ҳис этди, узоқ йиллар кўнглига бетиним ғулғула солиб келган "қўрқув салтанати" ваҳмларидан халос бўлиб, дилидаги оху зорларини тўкиб солишга эришди. Адибнинг адабиёт, эл-юрт олдидаги хизматлари муносиб тақдирланди. "Буюк хизматлари учун" ордени, "Ўзбекистон Қаҳрамони" унвонлари билан мукофотланди.

Қисқаси, эл-юрт ардоғидаги бу суюкли адиб инъом этилган узоқ ва машаққатли ҳаёт йўлидаи мудом бедорликда омон ўтди, жамики синовларга дош бера олди. Яратган етук асарлари қаҳрамонлари каби ўзининг ибратли ҳаёти, беназир шахсияти, суҳбатлари билан ҳам халқимиз, адабиётимиз тарихи, замондошлари хотирасида ёрқин из қолдирди.

Эл ардоғидаги адиб 2008 йили вафот этди, аммо унинг асарлари ўзбек адабиёти ғазнаси ва китобхонлар қалбида нодир хазина мисол сақланиб қолди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Аҳмад Саид. Келинлар кўзгалони. Қиссалар. ҳажвлар, миниатюралар. - Т.: Адабиёт ва санъат нашриёти. 1972 390б.
2. Аҳмад Саид. Қирқ беш кун: Роман,-Т.:Ад. ва санъат нашриёти, 1975.- 254 б
3. Аҳмад Саид. Сайланма: 3 жилдлик.-Т.: Ад. ва санъат нашриёти, 1980,- 1982.
4. Аҳмад Саид. Жимжитлик : Роман.-Т.: Ад. ва санъат нашриёти. 1989.- 318б.
5. Саид Аҳмад. Хандонписта: Ҳажвлар/ Мухаррир Ў, Ҳошимов.-Т.: Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1995.-271б.

7. Аҳмад Саид. Йўқотганларим ва топганларим: Хотиралар. Адабий ўйлар.-Т.: "Шарқ", 1998.-304 б.

8. Норматов У. Саид Аҳмаднинг боқий умри:Мақола. Ўзбекистон адабиёти

ва санъати “ . 2010. 26. 11.№ 48.